

Csicsmann László
**A dán karikatúra-botrány és a
globális umma**

GROTIUS E-KÖNYVTÁR
2011

Sorozatszerkesztő
Horváth Jenő

© Csicsmann László

© www.grotius.hu

Tartalomjegyzék

A Mohamed-karikatúrák háttere / 5

A dán karikatúra-botrány nemzetközivé válása / 11

A szólásszabadság és a blaszfémia kérdése / 25

Konklúzió / 32

Felhasznált irodalom / 35

*„Ha korlátozzák a vélemény kifejezését,
abban éppen az a különlegesen rossz, hogy az emberi
nemet rabolják meg, az utókort éppúgy, mint a
kortársakat, s az eltérő véleményűeket mégjobban,
mint az egyetértőket.”*

(John Stuart Mill: A szabadságról)

2005. szeptember 30-án – egy világszerte kevésbé ismert dán napilap –, a *Jyllands Posten* tizenkét karikatúrát közölt Mohamed prófétáról, amely néhány hónappal később nemcsak Európa-szerte, hanem a tágabb iszlám világban is tüntetéseket, helyenként összecsapásokat váltott ki. A gúnyrajzok körüli események a mi *versus* ők, vagyis Európa *versus* iszlám színezetet öltöttek. Az európai politikusok többsége az egyik legfőbb európai érték, a szólásszabadság nevében védelmébe vette a *Jyllands Postent*, addig a muszlimok többsége értetlenségét fejezte ki a vallási érzelmeik súlyos megsértése miatt, és a szerkesztő felelősségre vonását, illetve a szólásszabadság korlátozását követelték.

A dán karikatúra-ügy egyike azoknak az európai muszlimokat a közsférába emelő konfliktushelyzeteknek, amelyekben az európai döntéshozók a bevándorlók társadalmi integrációjának veszélyeit látják. Az 1988–89-es Rushdie-ügy, majd az ugyancsak az 1990-es éveken átívelő francia fejkendő-vita, a robbantásos merényletek (Madrid és London), valamint a XVI. Benedek pápa regensburgi beszédét követő visszhangok, a Geert Wilders filmje körül kirobbant botrány, mind-mind azt a látszatot erősítik, hogy az európai muszlim közösség képtelen elfogadni az európai normákat. A dán karikatúra-botrány azonban ennél a sematikus képnél sokkal komplexebb kérdéseket vet fel, amelyeket a tanulmány elemezni kíván. Mindenekelőtt mi vezetett ahhoz, hogy az európai viszonylatban egyik legliberálisabbnak, legtoleránsabbnak tartott dán társadalomban kiéleződött a feszültség a többség és kisebbség között? Hogyan vélekednek az európai muszlimok a karikatúrákról? Miért vált nemzetközivé a botrány? És – különös tekintettel – milyen érvek szólnak a szólásszabadság korlátozása mellett és ellen? A karikatúra-ügy tehát többszintű elemzést kíván. Elsőként bemutatjuk a karikatúra-kérdés történetét, majd reflektálunk a tágabb iszlám világ reakcióira, és végül összefoglaljuk az európai értékekkel és az integrációval kapcsolatos vitákat.

A Mohamed-karikatúrák háttere

Az 5,5 millió lakosú Dániában – európai összehasonlításban – nem mondható jelentősnek a muszlim kisebbség nagysága. A legutóbbi becslések szerint Dánia lakosságának öt százaléka, vagyis kb. 270 000 fő tartozik a muszlim közösséghez.¹ Az első bevándorlók az 1960-as, 1970-es években érkeztek – főként Törökországból, Pakisztánból és Jugoszláviából. Majd 1973 után – miként máshol is Európában – korlátozták a bevándorlást, vagyis főként a családegyesítések, illetve menekülthullámok² révén növekedett a muszlim közösség lélekszáma. A dán muszlim közösség helyzetét, integráltsági fokát tekintve sem különbözik jelentősen a többi nyugat-európai példától.

A muszlimok körében lényegesen alacsonyabb a beiskolázottság, jelentősen magasabb a munkanélküliség a dán lakossághoz képest. A dán muszlim közösség mindössze öt százaléka tartja magát vallásosnak és tartozik valamilyen közösséghez.³ Az 1990-es évekig a dán muszlimok jelenléte nem volt különösképpen érzékelhető a politikai térben. Miután az 1990-es években egyre nyilvánvalóbbá vált a muszlim közösség integrációjának sikertelensége – amely többek között a gazdasági és szociológiai mutatókban is tükröződött –, erősödtek a bevándorló-ellenes hangok az egyébként rendkívül toleránsnak tartott dán társadalomban. 2001-ben a választásokon győztes Anders Fogh Rasmussen Liberális Pártja a konzervatív Dán Néppárt politikai támogatására szorult, amely a bevándorlókkal kapcsolatos politikai nézeteit tekintve egyértelműen a szélsőjobboldalhoz sorolható.

Egyes szakértők szerint előtérbe került egy „kirekesztőbb” jellegű dán nacionalizmus, amely a bevándorlók számára a dán értékek elfogadását az integráció alapfeltételeként tekintette. Annak ellenére, hogy Dánia szekuláris ország, az ország alkotmánya a dán Lutheránus Egyházat hivatalos állami egyháznak minősíti, amely állami támogatásban részesül. Természetesen az alkotmány garantálja a vallásszabadságot és tiltja a vallási alapú

¹ Alison PARGETER: *The New Frontier of Jihad. Radical Islam in Europe*. I.B. Tauris, London, 2008. 187.o.

² Főként Irakból, Iránból és Szomáliából érkeztek a menekültek.

³ Graeme HERD – Nayef R.F. AL-RODHAN: *Danish Cartoons. A Symptom of Global Insecurity*. *Geneva Center for Security Policy, Policy Brief Series*, No. 7, Geneva, 2006. 5.o.

diszkriminációt is.⁴ A nemzeti egyháznak egyébként a lakosság több mint 80%-a a tagja. Ha a kereszténységet a dán kultúra integráns részének fogjuk fel, akkor a bevándorló muszlim lakosság integrációja rögtön nehézségekbe ütközik a hangoztatott vallásszabadság ellenére. A dán kultúra egy másik eleme a *frisind* (kb. szabadgondolkodású), amely a más véleményének mindenkori tiszteletben tartását jelenti.⁵ Dánia liberális és toleráns történelmének egyik legfőbb epizódja a dán zsidóság kollektív megmentése a holokauszt tragédiája elől, amely a náci megszállás alatt álló országok közül is egyedülállónak minősíthető.

Az új évezred azonban bizonyos értelemben a liberális értékekkel való szembe fordulást hozott. 2001-től kezdve számos olyan törvényt hoztak Dániában, amelyek súlyosan korlátozták a muszlimok beilleszkedési lehetőségeit. A törvények nagy része a családegyesítések, illetve a „szervezett” házasságok elé komoly akadályokat gördített. Például egy dán állampolgár csak abban az esetben választhat külföldi házastársat, ha mindketten elmúltak 24 évesek, illetve fel tud mutatni egy kb. 10 000 dolláros kötvényt, stb. Míg 2001-ben 13 000 esetben adtak ki családegyesítési engedélyt, addig 2003-ban ötezret. A 2002-es dán bevándorlási törvényt Európa legszigorúbb szabályozásának tartják, amelyet számos emberi jogokat védő szervezet is kritizált.⁶

Az Európai Unió Alapjogi Ügynökségének 2002-es jelentése szerint Dániában jelentősen növekedett az idegengyűlölet és az iszlamofóbia. A 2001. szeptember 11-i terrortámadást követően számos esetben muszlimokat inzultáltak és a muszlim-ellenes gyűlöletbeszéd eddig soha nem látott hullámra kapott. A szélsőjobboldal a muszlimok által működtetett üzletek bojkottálására szólította fel a dán társadalmat.⁷ A Dán Néppárt

⁴ A dán alkotmány teljes szövegét lásd

<http://www.servat.unibe.ch/icl/da00000.html> (Letöltve: 2010. 04. 03.)

⁵ Per MOURITSEN: The Particular Universalism of a Nordic Civic Nation. Common values, state religion and Islam in Danish political culture. In: Tariq MODOOD – Anna TRIANDAFYLLIDOU – Ricard ZAPATA-BARRERO: *Multiculturalism, Muslims and Citizenship. A European Approach*. Routledge, 2006. 78.o.

⁶ Denmark's Immigration Issue. 19 February, 2005. *BBC News*, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/4276963.stm> (Letöltve: 2010. 04. 06.)

⁷ Summary Report on Islamophobia in the EU after 11 September 2001. *European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia*. Forrás:

kifejezetten a multikulturalizmussal és a dán társadalom iszlamizációjával szemben szólalt fel és a bevándorlókkal kapcsolatosan a dán társadalomra, kultúrára leselkedő veszélyeket fogalmazott meg. Dániában a muszlim bevándorlókat sokszor a társadalom számára haszontalan embereknek tartják, akik leterhelik a jóléti rendszereket. Pia Kjærsgaard, a Dán Néppárt elnöke egyik nyilatkozatában kifejtette, hogy Dániában nem beszélhetünk civilizációk háborújáról, mert az országban „*csak egy civilizáció van, és az a miénk.*”⁸ A párt képviselőinek számos nyilatkozata nemcsak, hogy iszlám-ellenes, hanem sok esetben kifejezetten sértő a dániai muszlimok számára.

Egyoldalúak lennénk, ha az ezredfordulóra kialakult helyzetet csak a dán szélsőjobboldal megerősödésének számlájára írnánk. Ugyan a dán muszlimok többsége a dán társadalomba való integrációt részesíti előnyben, ugyanakkor egy szűk csoport közel-keleti radikális iszlamista mozgalmakkal ápol kapcsolatot.⁹

A konzervatív napilap, a *Jyllands Posten* egyik szerkesztője, Flemming Rose vállalta fel, hogy nyilvánosan is hangot ad a dániai muszlimokkal és általában az iszlámmal kapcsolatos aggodalmának. Rose moszkvai tudósítóként az 1990-es években meglehetősen negatív képet alakított ki magában az iszlámról, különösképpen a csecsen kérdéssel összefüggésben. A dán napilap kulturális rovatának szerkesztőjeként tudomására jutott, hogy egy dán író, Klåre Bluitgen a Mohamed prófétáról szóló, gyerekek számára készülő könyvéhez nem talált olyan művészt, aki illusztrációt készített volna számára a prófétáról. Rose számára mindez annak az öncenzúrának a jele, amely különösen a 2004-es Theo van Gogh elleni hollandiai merénylet után kialakult Európában.¹⁰ Rose végül

http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/Synthesis-report_en.pdf

(Letöltve: 2010. 04. 04.)

⁸ Pia Kjærsgaard-ot idézi Robert A. KHAN: The Danish Cartoon Controversy and the Exclusivist Turn in European Civic Nationalism. *Studies in Ethnicity and Nationalism*. Vol. 8, No. 3, 2008. 528.o.

⁹ Erről a későbbiekben bővebben lesz szó.

¹⁰ Theo van Gogh a somáliai származású Ayaan Hirsi Alival közösen készített egy filmet *Submission* (Alárendelés,értsd: Isten akaratának való alávetés, tkp. az iszlám) néven, amelyben az iszlámról kifejezetten negatív képet festettek a nőkkel való bánásmód kapcsán. Egy második generációs, marokkói származású muszlim, Mohammed Bouyeri 2004-ben megölte a filmrendezőt. Ayaan Hirsi Ali több halálos fenyegetést is kapott. Jelenleg az Egyesült Államokban él. (A kérdéshez bővebben

arra az elhatározásra jutott, hogy felkarolja az ügyet, és felkért 40 művészt, készítsenek rajzokat Mohamedről, úgy ahogyan ők látják. A szerkesztő ezzel akarta demonstrálni, hogy a szólásszabadság mindenek felett álló érték, amit senkinek, semmilyen körülmények közepette nem lehet megkérdőjelezni.

A *Jyllands Posten* 2005. szeptember 30-i számában¹¹ tizenkét karikatúra jelent meg Mohamedről, akit az iszlám – a más monoteista vallások iszlám által is elismert prófétáinak sorában és után – az utolsó prófétának tekint. A karikatúrák mellett Flemming Rose magyarázó cikke áll, amelyben a következőket írja: „Néhány muszlim elutasítja a modern, szekuláris társadalmat. Ők különleges bánásmódot követelnek, amikor vallási érzelmeik figyelembevételére hivatkoznak. Ez az álláspont összeegyeztethetetlen a szekuláris demokráciával és a kifejezés szabadságával, ahol késznek kell lenni elfogadni a sértéseket és gúnyolódásokat.”¹²

A karikatúrák több szempontból is sértőek egy muszlim számára, legyen akár vallásos, akár nem. A szunnita iszlám ellenzi a próféták és különösen Mohamed és társainak (*szahába*) bármilyen képi ábrázolását, ugyanis azt bálványimádásnak tartja.¹³ Ennek gyökerét nem a Koránban, hanem a prófétai hagyományokbantalálhatjuk meg. A szunnita iszlám világ legjelentősebb vallási intézménye az al-Azhar a 20. században számos jogi véleményében (*fatva*) erősítette meg Mohamed és hozzátartozóinak képi ábrázolására vonatkozó tilalmát. Az 1970-es években *Az üzenet (ar-riszála)* című, Mohamed életét bemutató film körül bontakoztak ki vallási jellegű viták. A film szíriai születésű, az Egyesült Államokban élt (azóta elhunyt) rendezője, Moustapha Akkad (Musztafa al-Akkád) előljáróban kikérte az egyiptomi al-Azhar és a libanoni Síita Tanács véleményét, akik jóváhagyták a film készítését. Az 1976-ban angol

lásd ROSTOVÁNYI Zsolt: Európai [euro-]iszlám vagy iszlám Európában c. tanulmányát a kötetben.)

¹¹ Flemming ROSE: Muhammeds ansigt. *Jyllands Posten*, 30 September, 2005.

<http://jp.dk/morgenavisen/kulturweekend/article216380.ece?ncc=1>

(Letöltve: 2010. 04. 02.)

¹² John HANSEN – Kim HUNDEVADT: The Cartoon Crisis – how it unfolded. *Jyllands Posten*, 11 March, 2008. Forrás: <http://jp.dk/udland/article1292543.ece> (Letöltve: 2010. 04. 03.)

¹³ A síita iszlám ezzel szemben megengedőbb, hiszen az első imámot, Alit például gyakran ábrázolják.

és arab nyelvű verzióban megjelent filmben Mohamed prófétát vizuálisan nem jelenítik meg. Mégis a film ellen számos muszlim vallástudós is tiltakozott, és a későbbiekben az al-Azhar is visszavonta a film vetítését támogató véleményét, elsősorban annak tartalma miatt.¹⁴

A 12 karikatúra közül azonban – a Mohamed próféta vizuális megjelenítésére vonatkozó tilalmat leszámítva – több is meglehetősen offenzív a muszlimokkal szemben. A 2001. szeptember 11-i terrortámadást követően kialakult egyre erőteljesebb kölcsönös félelmeket figyelembe véve a Mohamedet a fején bombával ábrázoló rajz kétségtelenül azt az üzenetet sugallja, hogy minden muszlim potenciálisan terrorista, illetve az iszlám vallást az erőszakkal azonosítja. Véleményünk szerint ugyanis a dán karikatúrák esetében nem lehet eltekinteni attól a bevándorló-ellenes társadalmi-politikai kontextustól, amelyben interpretálódtak a Mohamedet ábrázoló gúnyrajzok. Míg egyes szakértők azt hangoztatták, hogy a karikatúrák értelmezése pusztán interpretáció kérdése és hogy nem kell feltétlenül a rossz szándékot látni a publikációban¹⁵, addig a döntő többség – mind a muszlimok, mind a többségi társadalom oldalán – minden kétséget kizáróan a civilizációk szembenállásaként az iszlám és a Nyugat diskurzusába illesztette az eseményeket.¹⁶

A muszlimok az európai társadalom növekvő iszlamofóbiáját látták a rajzokban, amelyet azonosítottak a beilleszkedési nehézségeikkel, a társadalmi-gazdasági problémákkal. Az európaiak többsége pedig a botrány körül kialakult vitákat és erőszakos reagálásokat az iszlám vallás és az európai értékek összeegyeztethetlenségeként értékelte. A Prófétát bombával a fején ábrázoló karikatúra egy muszlim számára nemcsak azért sértő, mert Mohamedet ábrázolja, hanem mert magát a vallást az erőszakkal azonosítja.

¹⁴ Freek L. BAKKER: The Image of Muhammed in *The Message*, the First and Only Feature Film about the Prophet of Islam. *Islam and Christian-Muslim Relations*, Vol. 17, No. 1, January 2006. 77-92 o.

¹⁵ V.ö. Randall HANSEN: The Danish Cartoon Controversy. In: Defence of Liberal Freedom, 12.o. In: *The Danish Cartoon Affair: Free Speech, Racism, Islamism, and Integration*. Compilation of the journal *International Migration*, Vol. 44, No. 5, 2006.

¹⁶ Risto KUNELIUS – Elisabeth EIDE: The Mohammed Cartoons, Journalism, Free Speech and Globalization. In: Risto KUNELIUS et al. (szerk.): *Reading the Mohammed Cartoons Controversy. An International Analysis of Press Discourses on Free Speech and Political Spin. The Working Paper in International Journalism*. 2007/1, Projekt Verlag, Bochum/Freiburg, 2007. 9-24.o.

Egy másik karikatúrán Mohamed a mennyben fogad négy férfit – az interpretációk szerint öngyilkos merénylőket –, és közli velük, hogy „állj, állj, kifogyunk a szüzekből” – utalván arra a sztereotípiára, hogy az iszlám nevében magát feláldozó férfit a mennyben szűz lányok fogadják. A karikatúra többféleképpen is értelmezhető. Az egyik interpretáció ismételten az iszlám és az erőszak (a terrorizmus) összefonódására utal, míg egy másik értelmezés szerint Mohamed „elkülönül” az öngyilkos merénylőktől. Ezen utóbbi magyarázatul szolgál, hogy Mohamed megjelenésében is teljes mértékben különbözik az éppen a mennybe lépő négy öngyilkos merénylőtől.¹⁷ A rajzot készítő művész szándékait nem tudjuk, viszont a muszlimok értelmezésében ez az ábrázolás sem sugall mást mint az előző: megerősíti a kirekesztettség érzését.

Erik Bleich a karikatúrák jelentéséről szóló vitákban egészen odáig megy, hogy kijelenti: „Az én olvasatomban kettő a rajzok közül hatékonyan támogatja azt a képet, hogy a muszlimok képesek beilleszkedni Nyugat-Európában, míg másik kettő túlmegy a puszta sértésen, és átlépi a gyűlöletbeszéd határát, amely ellen jogi lépéseket kell tenni.”¹⁸ A Bleich által pozitívként említett egyik rajz Mohamedet pásztorként jeleníti meg a sivatagban. Véleménye szerint a próféta ábrázolása teljesen illeszkedik az Ábrahám-vallásokhoz, így akár Mózesről vagy Jézusról is készülhetett volna hasonló rajz. Jelen sorok szerzője nem osztja Bleich véleményét, ugyanis a jelenlegi politikai kontextusba helyezve a próféta pásztorként való megjelenítését, az Európában hosszú évszázadokon keresztül uralkodó, Edward W. Said által orientalistának nevezett képet erősíti meg.¹⁹ Said – az egyébként több ponton is vitatható könyvében – összefoglalja, hogy az európai tudósok, művészek munkáiban Mohamedet gyakran olyan „tevehajcsárként” gúnyolják, aki semmi jót nem hozott az emberiség számára.

A másik karikatúra Mohamedet iskolásfiúként ábrázolja nyugati ruhaviseletben, amint a tábla előtt áll és egy feliratra mutat, amin az áll, hogy: „A Jyllands Posten szerkesztőségi csapata egy rakás reakciós provokátor.” Bleich értelmezésében e rajz Mohamedet egy második generációs, az európai értékeket teljesen elfogadó muszlimként ábrázolja, és kifejezetten az iszlám és az európai

¹⁷ Marion MÜLLER – Esra ÖZCAN: The Political Iconography of Muhammad Cartoons: Understanding Cultural Conflict and Political Action. *PS: Political Science and Politics*, April 2007. 287-291.o.

¹⁸ Erik BLEICH: On Democratic Integration and Free Speech: Response to Tariq Modood and Randall Hansen. In: The Danish Cartoon Affair: Free Speech, Racism, Islamism, and Integration *i.m.* 17.o.

¹⁹ Lásd Edward W. SAID: *Orientalizmus*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2000.

értékek összeegyeztethetőségéről tesz tanúbizonyságot.²⁰ A karikatúra azt is sugallja, hogy a próféta biztosan képes lenne a beilleszkedésre. Feltételezhetjük, hogy a karikaturista ilyen szándékkal ábrázolta Mohamedet, azonban az európai második generációs muszlimok számára éppen az iskolai évek okozzák a legtöbb frusztrációt.²¹ Az ábrázolás tilalma és a fenti kontextus következtében ez utóbbi karikatúra is az évszázados történelmi sérelmek keretében értelmeződött. A továbbiakban összefoglaljuk a dán karikatúrák megjelenését követő muszlim reakciókat, illetve az azokra adott nyugati válaszokat.

A dán karikatúra-botrány nemzetközivé válása

A dán karikatúrák megjelenését követő napokban a dán muszlimok többsége – habár ellenezte és sértőnek tartotta a rajzokat – mégsem adott hangot a tiltakozásának. A dániai Iszlám Társaság (*Islamisk Trossamfund*) 2005. októberi koppenhágai tüntetésén mindössze 3000 szimpatizáns vett részt. Raed Hlayhel, a megmozdulás libanoni származású vezetője a *Jyllands Posten* szerkesztőségének nyilvános bocsánatkérését és a kormányzat közbeavatkozását követelte. A koppenhágai eseménynek valójában sem a dániai, sem a nemzetközi visszhangja nem volt jelentős. Nagyon úgy tűnt, ezzel le is zárul a karikatúrák körüli vita. Habár éppen a koppenhágai tüntetés napján, 2005. október 14-én két karikaturista halálos fenyegetést kapott és bujkálásra kényszerült.

A karikatúrák első utánközlésére megdöbbentő módon nem Európában, hanem Egyiptomban került sor. A viszonylag újnak számító liberális hetilap, az *al-Fadzsr* (*al-Fagr*²², Hajnal) a címlapján közölte a Mohamedet két csadoros nő kíséretében ábrázoló karikatúrát. Az *al-Fadzsr* 2005. október 17-i száma a muszlimok számára szent hónap, ramadán alatt jelent meg és a

²⁰ Erik BLEICH: On Democratic Integration and Free Speech: Response to Tariq Modood and Randall Hansen. i.m. 18.o.

²¹ Vö. Olivier ROY: *Globalised Islam. The Search for a New Ummah*. Rupa and Co. New Delhi, 2005. 143-147.o.

²² Az egyiptomi beszélt nyelvben az irodalmi arab “dzs”-jét “g”-nek ejtik. (A szerk.)

kiadvány 17. oldalán számos rajzot szerepeltetett. Az egyiptomi megjelenésnek gyakorlatilag semmilyen visszhangja sem volt.²³

A következő említésre méltó epizód, hogy 2005. október 12-én 12 muszlim ország Dániába akkreditált nagykövete levélben kért találkozót a miniszterelnöktől, hogy hangot adjanak a csalódottságuknak a karikatúrákkal kapcsolatban, illetve kormányzati közbelépést követeljenek. Rasmussen visszautasította a találkozót és azzal érvelt, hogy a liberális demokráciákban a legfőbb értéknek tartott szólásszabadságot minden körülmények közepette védelmezni kell és a kormányzat semmit sem tehet, és nem is akar tenni azért, hogy hasonló helyzeteket megakadályozzon.

A dán karikatúrabotrány nemzetköziesedését nem érthetjük meg anélkül, hogy ne utalnánk az európai muszlimok kifejezési módjaiban lejátszódott jelentős változásokra. A 21. században kialakult egy deterritorializálódott, angol nyelven kiválóan kommunikáló, az internetet jól ismerő, a blogokat olvasó elit, amely közös identitásának tartja az iszlámot. Olivier Roy deetnicizálódott, globális iszlámról beszél²⁴, amelyet Robert A. Saunders elemzése azzal egészít ki, hogy az ummát nem vallási közösségként, hanem nemzetként definiálja. Míg korábban a nyelvi és etnikai hovatartozás (például arab nyelv ismeretének hiánya) megakadályozta, hogy bizonyos társadalmi, vallási vagy politikai kérdésekben globális közösséget formáljanak a muszlimok, addig ma – különösképpen az európai muszlimok esetén – erre kiváló lehetőség adódik. „Egy EU útlevél és egy tűrhető angol nyelvtudás a másod- és harmadgenerációs muszlimok számára kivételes lehetőségeket teremt a koordináció és az együttműködés terén” – véli Saunders.²⁵

Az európai muszlimok számos szakértő vélekedése szerint ugyanazon a folyamaton estek át, mint egykor a zsidók, olyan intézményeket, kifejezési formákat keresnek, amelyek keretében meg tudják őrizni muszlim identitásukat a szekuláris nemzetállam körülményei között. Számos európai esemény (Rushdie-ügy,

²³ Risto KUNELIUS – Elisabeth EIDE: *The Mohammed Cartoons, Journalism, Free Speech and Globalization. i.m.* 10.o.

²⁴ Olivier ROY: *Globalised Islam i.m.* 100-147.o. és 201-231.o., továbbá Olivier ROY: *Secularism Confronts Islam.* Columbia University Press, New York, 2007. 84-90.o.

²⁵ Robert A. SAUNDERS: *The Ummah as a Nation: The Reappraisal in the Wake of 'Cartoons Affair'.* *Nations and Nationalism.* Vol. 14, No. 2, 2008. 310.o.

fejkendő-vita, stb.) hatására kialakult egy „euro-muszlim szolidaritás”, amely átlép a nemzetállami határokon és kihasználja a liberális Európa nyújtotta lehetőségeket.²⁶ A karikatúra-ügy nemzetközivé válásában meghatározó szerepet tölt be a fentiekben kifejtett, az új muszlim elit határokon is átívelő szolidaritása.

A karikatúra-kérdést két dániai muszlim karolta fel, akik nemcsak a helyi közösség védelmének az ügyét, hanem saját politikai karrierjük egyengetésének lehetőségét is érzékelték a kibontakozó nemzetközi botrányban. Egyikük a palesztin származású Ahmed Abu Laban, aki az említett dániai muszlim közösségnek, az Iszlám Társaságnak is a vezetője. Laban, aki Egyiptomban mérnöknek tanult, közeli kapcsolatokat épített ki a radikális *Dzsamáa (Gamáa) Iszlámija* nevű szervezettel, amely Egyiptomban számos merényletet hajtott végre. Ahmed Abu Laban az 1990-es években közreműködött a *Dzsamáa Iszlámija* egyik kiadványának a szerkesztésében és fordításában is. A Mohamed gúnyszerzők másik hírvívője a libanoni származású Ahmed Akkari (Ahmad Akkari), aki 1994-ben telepedett le Dániában, ahol az egyik mecset imámjaként tevékenykedett.²⁷

Ahmed Abu Laban és Ahmed Akkari összeállítottak egy jelentést a dániai muszlimok helyzetéről, amit magukkal vittek közel-keleti útjukra. Az Akkari-Laban dossziéként elhíresült irat a 12 Dániában publikált karikatúrán kívül tartalmaz három másikat is, amelyeket sehol sem jelentettek meg Európában. Akkari és Laban szerint ezeket a rajzokat Dániában e-mailen köröztették fenyegetőző levelek kíséretében. A három „nem eredeti rajz” – egyes vélemények szerint – sokkal inzultálóbb, mint a 12 publikált rajz. Az egyikben a prófétát egy kutya szentségteleníti meg, a másikon Mohamed disznó-fejjel van ábrázolva.²⁸ A 43 oldalas dokumentumban számos olyan állítást találunk, amelyek eltúlozzák a dániai muszlimok kiszolgáltatottságát és marginalizáltságát.

Akkari és Laban közel-keleti útjuk előtt megalakították a Bizottság a Próféta Becsületének Védelméért nevű ernyőszervezetet, amelyhez 27 muszlimok által működtetett intézmény is

²⁶ i.m. 311.o.

²⁷ Alison PARGETER: *The New Frontier of Jihad. Radical Islam in Europe.* i.m. 188.o.

²⁸ A dosszié eredeti arab nyelvű változata elérhető http://monkeydyne.com/photos/?d=akkari_dossier (Letöltve: 2010. 04. 03.). Valójában a három karikatúra nem Mohamedet, az iszlám szent prófétáját ábrázolja, hiszen azok eleve más célból készültek.

csatlakozott. A Bizottsághoz valójában mindössze néhány, az iszlám ügyért elkötelezett imám csatlakozott, a dániai muszlimok többsége nem vett részt benne. A Bizottság azonban nemcsak, hogy a dániai muszlim közösség nevében beszélt, hanem az *umma*, vagyis valamennyi muszlim sértettségére hivatkozott.²⁹

Akkari és Laban azonban 17 000 aláírást gyűjtött össze a dániai muszlimok körében, hogy tiltakozásukat fejezzék ki a karikatúrákkal szemben. Továbbá feljelentették a *Jyllands Posten* arra hivatkozva, hogy a napilap megsértette a muszlimok becsületét. Dániában egyébként a büntetőtörvénykönyv rendelkezik a vallási érzelmek megsértésének a tilalmáról, illetve külön törvény szabályozza a gyűlöletbeszédet is. A pert ennek ellenére a muszlim közösség nem nyerte meg, ugyanis a bíróság a szólásszabadság elsődlegességét hangoztatta a blaszfémia tilalmával szemben.

Ehelyütt érdemes arra utalnunk, hogy 2005 őszen-telén az európai muszlimok nagy részének nem volt tudomása, vagy nem foglalkozott a dániai karikatúra-üggyel. Ne felejtjük el, hogy 2005 októberében-novemberében az európai muszlim közösség a francia zavargásokkal volt elfoglalva, amelyek mellesleg Dániában is éreztették hatásukat. A dániai muszlimok számára a francia zavargások és a Mohamed gúnyrajzok együttesen megerősítették kirekesztettség-érzésüket, függetlenül attól, hogy a többség nem adott hangot elégedetlenségének.

Miután Ahmed Abu Laban és társai érzékelték, hogy csalódottságuk Dániában nem talál meghallgatásra, ezért elhatározták, hogy a Közel-Keletre utaznak segítséget kérni. 2005 decemberében egy öttagú küldöttség indult a Közel-Keletre, ahol az Akkari-Laban dossziében szereplő karikatúrákat, illetve a muszlimokra nézve fenyegető leveleket, dokumentumokat mutattak be a vezetőknek, azonnali cselekvésre várva. Az első fontos állomás Egyiptom volt, ahol az egyiptomi külügyminiszterrel, Ahmad Abú-l-Gejttel találkoztak. Az egyiptomi külügyminiszter azután az Iszlám Konferencia Szervezetének 2005. december 7-i mekkai találkozóján bemutatta a világ valamennyi muszlimját inzultáló karikatúrákat. Az Iszlám Konferencia Szervezete határozatában hívta fel a figyelmet arra, hogy mindenkinek joga van a szólásszabadsághoz, mindaddig, ameddig az nem ütközik a

²⁹ Pernille AMMITZBØLL – Lorenzo VIDINO: After the Danish Cartoon Controversy. *Middle East Quarterly*, Vol. 14, No. 1, Winter 2007. 3-11.o.

sariával.³⁰ Az Iszlám Konferencia Szervezete arra is felhívta a muszlimok figyelmét, hogy csak békés tüntetéseken vegyenek részt.

A dániai küldöttség felkereste az al-Azhar is, ahol a nemrégiben elhunyt Muhammad Szajjid Tantávíval, az Egyetem nagy sejkjével folytattak eszmecserét. Az al-Azhar hivatalos közleményében elítélte a karikatúrákat: „...az objektív kritika minden határát átlépték, inzultálják és semmibe veszik a világ több mint egymillió muszlimjának vallási érzelmeit, beleértve ezeket Dániában”.³¹ Az Arab Liga ugyancsak elítélte a karikatúrákat és a dán kormány elégtelen reakcióját.³² Mindkét szervezet az ENSZ-hez fordult, hogy a globális szervezet tegyen lépéseket és fogadjon el egy blaszfémia-ellenes határozatot.

Az Akkari-Laban dosszié további útjának meghatározó állomása a Muszlim Testvérekhez közel álló, egyiptomi származású, Katarban élő Júsuf al-Karadávi sejkkal való találkozás volt. Az iszlamista körökben kifejezetten mérsékeltnek számító al-Karadávi meghirdette a „düh napját”, illetve a dán áruk vásárlásának bojkottálására szólította fel a világ muszlimjait. Al-Karadávi az európai országok kettős mércéjéről beszél: „Dánia a szólásszabadság nevében elutasította, hogy bocsánatot kérjen ezekért a rajzokért, amelyek inzultálják a muszlimokat, ugyanakkor a brit történészt, David Irving-et háromévi börtönbüntetésre ítélték Ausztriában, mivel megtagadta a Holokausztot. Ez az eset világosan mutatja a szólásszabadsággal kapcsolatos nyugati kritériumok kettősségét.”³³

Az Ahmed Abu Laban vezette dán küldöttség 2005. decemberi útja olyannyira eredményes lett, hogy 2006 februárjára a karikatúra-botrány nemzetközi ügyévé vált. Ebben azonban a hivatalos elítélő nyilatkozatok mellett kulcsfontosságú szerepet

³⁰ Raphael ISRAELI: *The Spread of Islamikaze Terrorism in Europe. The Third Islamic Invasion*. Vallentine Mitchell, London, Portland, 2008. 302.o.

³¹ Idézi az al-Azhar közleményét Alison PARGETER: *The New Frontier of Jihad. Radical Islam in Europe*. i.m. 191.o.

³² Sten RYNNING – Camilla Hølgmaard SCHMIDT: Muhammad Cartoons in Denmark: From Freedom of Speech to Denmark's Biggest International Crisis Since 1945. *UNISCI Discussion Papers*, No. 11, May 2006. 14.o.

³³ Karadávit idézi Alison PARGETER: *The New Frontier of Jihad. Radical Islam in Europe*. i.m. 194.o.

játszottak a már korábban említett új kommunikációs módok. A Közel-Keleten sms-ek, e-mailek és blogok formájában láncreakcióként terjedt a muszlimokat sértő gúnyrajzok híre. Mindez úgy, hogy a többség továbbra sem látta a *Jyllands Posten*-ben megjelent karikatúrákat. A „cybertér” meghatározó szerepet töltött be a Karadáví által kifejtett „düh napjának” megvalósításában és a dán áruk bojkottálásában.³⁴

Karadáví felhívása nem maradt hatástalanul, ugyanis 2006 januárjában Szaúd-Arábiában lekerültek az üzletek polcairól a dán tejtermékek és egyéb árucikkek, ami jelentős veszteségeket okozott egyes dán vállalatoknak. Miután a tejtermékeket gyártó dán *Arla*-csoport jelentős anyagi veszteségeket szenvedett a bojkott révén, a vállalat elnézést kért a muszlimoktól a karikatúrákért, sőt bejelentette, hogy a jövőben muszlim alapítványokat fog támogatni. A dán áruk bojkottja ellenében az Egyesült Államok meghirdette a „vásárolj dán termékeket” kampányt, amely pótolta a kieső közel-keleti piacot. Egyes szakértők még azt is megjegyzik, hogy a karikatúra-botrány gazdasági szempontból összességében nem Dániának, hanem a közel-keleti országoknak hozott jelentős veszteségeket. Például a Skandináviából a Közel-Keletre, meghatározóan Egyiptomba irányuló turizmus jelentős mértékben visszaesett.³⁵

Mind Karadáví, mind az Iszlám Konferencia Szervezetének a békés tüntetésre való felhívása hatástalan maradt és a karikatúra-ügy gyakorlatilag önálló életre kelt. 2006 januárjában-februárjában jelentős erőszakhullám söpört végig a tágabb iszlám világon, amely a dán zászlók elégetésével, keresztényekkel szembeni támadásokkal, illetve a dán követségek felgyújtásával végződött. Becslések szerint közel 200 ember vesztette életét a helyenként a hatóságokkal való összecsapásokká fajuló eseményekben. A dán karikatúra-ügy kifejezetten azoknak a radikálisoknak a malmára hajtotta a vizet az iszlám világban, akik az iraki és afganisztáni

³⁴ Kevin SULLIVAN: E-mail, Blogs, Text Messages Propel Anger Over Images. In: Hours, Rumors in Denmark Galvanize Public Opinion Elsewhere. *The Washington Post*, February 9, 2006. <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/02/08/AR2006020802293.html> (Letöltve: 2010. 04. 04.).

³⁵ Raphael ISRAELI: *The Spread of Islamikaze Terrorism in Europe. The Third Islamic Invasion*. i.m. 295.o.

háborúk mellett a gúnyrajzokban vélték felfedezni a Nyugat iszlám-ellenességének kifejeződését. A karikatúra-ügy mondhatni valamennyi muszlim országban az iszlámról folytatott nemzeti diskurzusba is illeszkedett és felerősítette a meglévő frusztrációkat.

Pakisztánban és Afganisztánban – amely országok mélyen érintettek a 2001. szeptember 11-e utáni terrorizmus-ellenes háborúban – az amúgy is meglévő Nyugat-ellenességet erősítették a karikatúrák. Pakisztánban, amely az alkotmány elfogadása óta iszlám köztársaság, a törvényekbe ütközik az iszlám alapelveinek bármilyen megkérdőjelezése. Az iszlamista pártokat egyesítő *Muttahida Madzslisz-i Amal* tüntetéseket szervezett a nagyobb városokban, amelyek Láhóban, és Pesavárban összecsapássá fajultak. Miután az akkor még hatalmon lévő Musarraff 2001. szeptember 11-e után az Egyesült Államokkal való katonai és politikai együttműködés mellett döntött, a karikatúrák ellen tüntetők nemcsak Nyugat-ellenességüknek adtak hangot, hanem a vezetést is bírálták. Mint ismeretes, Pakisztán 2001 óta – részben az afganisztáni események hatására – igen komoly radikális iszlamizmussal szembesült.³⁶

A Közel-Keleten az iszlám nevében fellépő Szaúd-Arábia mellett a szekuláris rezsimekben is éles kirohanásokkal találkozhatunk. Szíriában, ahol az iszlamistákkal 1982-ben fegyveresen is leszámoltak, a hatóságok semmilyen utcai megmozdulást nem engedélyeznek, különösen nem az iszlám nevében szervezett tüntetéseket. Bassár al-Aszad azonban azon túlmenően, hogy nyíltan bírálta a karikatúrákat és visszahívta Szíria Dániába akkreditált nagykövetét, nem ellenezte, sőt támogatta a karikatúrákkal szembeni komolyabb megnyilvánulásokat. Elemzők szerint erre azért is kerülhetett sor, mert ezáltal vallásilag is legitimálhatóak az amúgy szekuláris rendszerek. Damaszkuszban végül odáig fajultak az események, hogy a tüntetők felgyújtották a dán nagykövetség épületét. Libanon fővárosában, Bejrútban ugyancsak hasonló eseményre került sor.

Líbiában – az elmúlt évtizedben a Nyugattal szívélyes kapcsolatokat ápoló – Moammer al-Kaddáfi az iszlám védelmezőjeként lépett fel a karikatúrákkal szemben. Mind Kaddáfi, mind a politikai hatalom várományosa, Kaddáfi fia, Szaif

³⁶ Danish Cartoons: Reactions in India, Bangladesh and Pakistan. 14/03/2006. *India Defence*. <http://www.india-defence.com/reports/1504> (Letöltve: 2010. 04. 07.).

al-Iszlám al-Kaddáfi a karikaturisták bebörtönzését követelte. Líbia-szerte tüntetésekre került sor, amelyeket a hatóságok először engedélyeztek, majd a rezsim-ellenes iszlamisták központjának tartott Bengázi városában összecsaptak az utcára vonulókkal. Félő volt ugyanis, hogy a karikatúra-ellenes megmozdulások a Kaddáfí-rezsimmel szembeni fellépéssé fordulnak át.³⁷ Kaddáfi – miután az arab, sőt a tágabb iszlám világban is mondhatni „kirekesztetté” vált – megpróbálta a karikatúra-ügyet saját belső és külső pozíciójának megerősítésére felhasználni.

A dán karikatúrákkal szembeni határozott fellépést követelt az iráni elnök, Mahmúd Ahmedinezsád is. Ahmedinezsád és a Legfőbb Vezető, Ali Khamenei „cionista összeesküvésnek” nevezte a Mohamed gúnyrajzokat és válaszként karikatúra-versenyt hirdetett iráni művészek között, hogy ábrázolják a holokausztot, ahogyan ők látják.³⁸ Majd felkérték a *Jyllands Postent*, hogy a győztes rajzokat publikálják. A szerkesztők azonban a kezdeti pozitív (!) reakciók után elutasították a kérést. Az iráni vezetés is az európai országok által alkalmazott kettős mércéről beszélt, és azt hangoztatta, hogy a *Jyllands Posten* valójában nem a szólásszabadság védelme, hanem a gyűlöletkeltés miatt közölte a sértő karikatúrákat. Irán ugyancsak csatlakozott a gazdasági bojkotthoz Dániával szemben.

Az iráni reakciók kapcsán ehelyütt érdemes utalnunk egy meghatározó összefüggésre. 2006 elején óriási viták folytak az iráni nukleáris program valódi céljáról és annak akkori állásáról. Dánia 2005 és 2006 között az ENSZ Biztonsági Tanácsának nem-állandó tagjaként, majd 2006 első felében a BT elnökeként (2006 június) jelentős erőfeszítéseket tett azért, hogy az iráni nukleáris programmal szemben szankciókat hozzanak.³⁹ 2006. július 31-én a Biztonsági Tanács el is fogadta az 1696-os határozatot, amely az urándúsítás fel-függesztését követeli az iráni rezsimtől. Irán a

³⁷ Alison PARGETER: *The New Frontier of Jihad. Radical Islam in Europe*. i.m. 192-193.o.

³⁸ A verseny eredménye elérhető az alábbi iráni honlapon: <http://www.irancartoon.com/120/holocaust/index.htm> (Letöltve: 2010. 04. 06.)

³⁹ Lásd Dánia hivatalos honlapján: The UN and Security Council – the Danish priorities and results. <http://www.denmark.dk/en/menu/About-Denmark/Government-Politics/Politics/Foreign-And-Defence-Policy/The-UN-and-Security-Council-the-Danish-priorities-and-results/> (Letöltve: 2010. 04. 11.)

karikatúra-ügyet próbálta meg felhasználni arra, hogy a nemzetközi közvélemény figyelmét elterelje a nukleáris programról.

A palesztin területeken, különösen a Gázai-övezetben erőszakos reakciókat váltott ki a karikatúra-botrány 2006 februári kirobbanása. Gázában a Hamász választási győzelmét követően kialakult politikai kontextusba illeszkedett a gúnyrajzok körüli viták kipattanása. A Gázai-övezetben 2006 februárjában mintegy 50 000 ember vonult az utcára és az egyik fegyveres megpróbálta elfoglalni az Európai Unió képviselőjét is. Hebronban pedig néhány palesztin megtámadta a Hebroni Ideiglenes Nemzetközi Jelenlét (*Temporary International Presence in Hebron*) dán tagjait, akik végül elhagyták a területet.

A *Near East Consulting* 2006 februárjában közvéleménykutatást végzett a palesztin lakosság körében, amelynek eredményei több szempontból is figyelemreméltóak. A jelentés szerint a válaszadók 54%-a úgy látja, hogy Dánia az iszlám ellensége és mindössze négy százalék elégedett a dán kormánynak a karikatúra-ügy rendezésére tett lépéseivel. Miközben a megkérdezettek 86%-a egyetértett a karikatúrák elleni közel-keleti reakciókkal, aközben 82% elítélte a Gázai-övezetben az EU irodájával szembeni támadást. Még ennél is magasabb (88%) azok aránya, akik elleneztek a hebroni Nemzetközi Jelenléttel szembeni atrocitásokat.⁴⁰

A médiában bemutatott karikatúrákkal kapcsolatos közel-keleti reakciók a huntingtoni civilizációs diskurzusra, vagyis az iszlám *versus* Nyugat szembenállására redukálták az események értelmezését. A világ muszlimjainak többsége, habár mélységesen megrendült a karikatúrák publikálását hallván/látván, ugyanakkor elítélte – miként azt a palesztin közvéleménykutatás is bizonyítja – a nyugati nagykövetségek és állampolgárok elleni erőszakos fellépést. A civilizációs megközelítés – ahogy a korábbiakban utaltunk rá – bizonyos relevanciáját alátámasztja, hogy a gúnyrajzok körüli nemzetközi viták a muszlimoknak a Nyugattól elszenvedett történelmi és jelenkori sérelmeire erősítettek rá.⁴¹ A 2001. szeptember 11-i terrortámadást követően kialakult politikai

⁴⁰ The Danish Cartoon Issue. *Near East Consulting*. <http://www.neareastconsulting.com/cartoons/> (Letöltve: 2010. 04. 07.)

⁴¹ Marion MÜLLER – Esra ÖZCAN: The Political Iconography of Muhammad Cartoons: Understanding Cultural Conflict and Political Action. *i.m.* 290.o.

légkör, az iraki és afganisztáni háború, a palesztin kérdés rendezetlensége és az iráni nukleáris program körüli viták mind azt az érzést keltik, hogy a nyugati világ – különösen az Egyesült Államok – iszlám-ellenes politikát folytat. A sérelmekhez hozzáadódik a legitimációs válság, amellyel a jelenegi közel-keleti rezsimek többsége küzd. Szíriától Líbiáig a megrekedt politikai és gazdasági reformok és az alulról jövő társadalmi nyomás kiváló alkalmat biztosítottak a politikai elit számára, hogy hatalmi pozícióját megerősítse.

A karikatúrákkal kapcsolatos nyugati vitákban az iszlám egy olyan monolit egységként jelent meg, amely mintha egységesen támogatta volna az erőszakos fellépéseket. Az európai muszlimok számára mértékadó Tariq Ramadan a *Der Spiegel*-nek adott interjúban kifejtette, hogy a médiát sajnálatos módon a radikális hangok uralták, ami kifejezetten ártott az európai muszlimoknak. Ramadan arra is utalt, hogy a radikális iszlamisták az iszlám és a nyugati értékek közötti összeegyeztethetlenséget akarják bebizonyítani, holott éppen a demokráciákban élő európai muszlimok támasztják alá ennek az ellenkezőjét, amely hatással van a tágabb iszlám világra is.⁴²

Amiről a legkevésbé sem tudósított a média, az a dán karikatúrákkal kapcsolatos megosztottság az iszlám világban, illetve az európai muszlimok között. Tariq Ramadan az említett cikkben kifejezetten elítélte a dániai imámok közel-keleti útját és nyugalomra szólította fel a muszlimokat világszerte. Dániában a mérsékelt muszlim közösség nemcsak, hogy megkérdőjelezte Abu Laban és Ahmed Akkari álláspontját, hanem nyíltan kiállt az európai értékek elfogadása mellett.

A mérsékelt dániai muszlimok politikai vezetőjévé a szíriai származású, 30-as éveiben járó politikus, Naser Khader (Nászir Khadir) vált, aki a karikatúrabotrány kellős közepén új szervezetet alapított Demokratikus Muszlim Hálózat néven. Khader már az 1990-es években élesen bírálta Ahmed Abu Labant és az európai muszlimok integrálását tekintette prioritásnak. A hálózathoz való csatlakozás előfeltételeként Khader megköveteli a tagoktól az általa

⁴² Interview with Muslim Leader Tariq Ramadan on the Caricature Conflict. "We Have to Turn Up the Volume of Reason" Part I-II. *Der Spiegel*, 02/09/2006, <http://www.spiegel.de/international/0,1518,399965,00.html> (Letöltve: 2010. 04. 11.)

megszövegezett dokumentum, „a demokrácia tízparancsolatának” elfogadását.⁴³ Ebben első helyen szerepel a vallás és politika különválasztásának a gondolata. Khader, aki jelenleg is parlamenti képviselő, Tariq Ramadanhhoz hasonlóan az iszlám és a demokrácia, az iszlám és a szólásszabadság összeegyeztethetőségét vallja. A karikatúra-ügy alatt nyilvánosan elítélte az Akkari-Laban dosszié közel-keleti bemutatását és az erőszak fellángolását. Ahmed Abu Laban patkánynak nevezte Khadert, Akkari pedig azzal viccelődött az egyik interjújában, hogy ha Khader a bevándorlók integrációjáért felelős minisztériumot vezetné, biztosan találna két muszlimot, aki felrobbantaná. Akkari később levélben elnézést kért Khadertől.⁴⁴

Khader jól reprezentálja azt az európai muszlim elitet, amely kihasználja az internet kínálta lehetőségeket. Internetes honlapján, illetve a *Facebook*-on vezetett oldalán Khader a következőképpen szólt az európai muszlimokhoz: „Felhívjuk a muszlim országokat, a dániai imámokat és a kormányt, hogy kezdjünk párbeszédet a jelen konfliktus megoldása végett. Így újra barátságos körülmények között találkozhatnánk, biztosítva, hogy a kulturális, vallási és földrajzi határokat átszelő nézet- és tapasztalat-csere tovább folytatódhasson.”⁴⁵

A *Middle East Quarterly*-nek adott interjújában Khader maga is elismerte, hogy a demokrácia tízparancsolata egyáltalán nem talált pozitív visszhangra a dániai muszlimok között. A szervezetnek ráadásul több nem muszlim tagja van mint muszlim. Khader arról panaszkodott, hogy a mérsékelt muszlimok, különösen a fiatal nők fenyegetésnek és zaklatásnak vannak kitéve, ha a hálózathoz kívánnak csatlakozni.⁴⁶ A dániai muszlim közösség, akárcsak az egész iszlám világ rendkívül megosztott volt a karikatúrákkal kapcsolatos reakciók kérdésében. A médiát, ahogy Ramadan és

⁴³ Naser KHADER: The ten commandments of Democracy. http://www.khader.dk/flx/in_english/the_ten_commandments_of_democracy/ (Letöltve: 2010. 04. 12.)

⁴⁴ Pernille AMMITZBØLL – Lorenzo VIDINO: After the Danish Cartoon Controversy. *i.m.*

⁴⁵ Naser KHADER: Declaration by the newly-founded “Moderate-Moslim” Network. http://www.khader.dk/flx/in_english/declaration_by_the_newly_founded_moderate_moslem_network/ (Letöltve: 2010. 04. 12.)

⁴⁶ Naser KHADER and Flemming ROSE: Reflections on the Danish Cartoon Controversy. *Middle East Quarterly*; Fall 2007, Vol. 14 Issue 4, 59-66.o.

Khader is hivatkozik rá, nem az európai értékeket elfogadó és a beilleszkedést támogató muszlimok uralták, hanem a radikálisok, ami kifejezetten rossz képet közvetített a nyugati társadalmak felé az iszlámmal kapcsolatban. A közel-keleti éles reakciók és az erőszakos tüntetések csak ráerősítettek az iszlámról a nyugati civilizációban kialakult negatív képre.

A muszlimokról alkotott negatív véleményt táplálta a 2006 tavaszán 12 – köztük több muszlim – író által aláírt manifesztum, amelyben az iszlám totalitarizmus veszélyére hívták fel a figyelmet: „Miután legyőzte a fasizmust, a nácizmust és a sztálinizmust, a világ egy új globális totalitáriánus veszéllyel néz szembe: az iszlamizmuséval”.⁴⁷ Az aláírók között találjuk Salman Rushdie-t, az írói álnévét használó Ibn Warraqot és a nem kevés vitát kiváltó Ayaan Hirsi Alit. Az aláírók egyértelműen szembefordulnak a kulturális relativizmussal és a szólásszabadság univerzalitását hirdetik.

Az indiai muszlim családba született Ibn Warraq azt hangoztatja, hogy a Nyugat képtelen megvédeni értékeit és kultúráját a hanyatló iszlámmal szemben. Ibn Warraq az iszlám egyik fő kritikusa, aki arról beszél, hogy a nyugati gyarmatosítás felvilágosodást hozott az iszlám világba, amely képtelen elfogadni ezen modern értékeket.⁴⁸ A karikatúra-botrányal kapcsolatban egyértelműen a nyugati álláspontot támasztja alá és elutasítja a muszlimok reakcióját: „A dán újságban, a *Jyllands Posten*-ben megjelent rajzok napjaink legfontosabb kérdését vetik fel: a szólásszabadságét. Vajon mi a Nyugaton beadjuk a derekunkat a középkori gondolkodású társadalmak felől érkező nyomásnak, vagy megvédjük a legértékesebb szabadságunkat – a szólásszabadságot –, amiért több ezer ember az életét áldozta?”⁴⁹ Ibn Warraq szerint ha a Nyugat bocsánatot kérne a karikatúrák miatt, akkor azzal Európa iszlamizációja mellett tenné le a voksát, amely egy új totalitáriánus ideológia beköszöntét jelentené. A Nyugatnak szerinte

⁴⁷ Full text: Writers' statement on cartoons, 1 March, 2006. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4764730.stm> (Letöltve: 2010. 04. 12.)

⁴⁸ Raphael ISRAELI: *The Spread of Islamikaze Terrorism in Europe. The Third Islamic Invasion*. i.m. 306-307.o.

⁴⁹ IBN WARRAQ: Democracy in a Cartoon. *Spiegel Online*, 02/03/2006, <http://www.spiegel.de/international/0,1518,398853,00.html> (Letöltve: 2010. 04. 13.)

történelmileg sincs miért elnézést kérnie, hiszen a brit imperializmus a vasutat, az öntözési rendszert, az indológia tudományának megalakulását hozta Indiába, ahol az iszlám nevében több ezer hindu szentélyt leromboltak.”⁵⁰

Az Egyesült Államokban élő Ibn Warraqhoz hasonló véleményen van a Nyugaton elismert pszichológusnő, a szíriai származású Wafa Sultan (Vafá Szultán) is. „A muszlimok brutalitás, barbarizmus és elmaradottság jellemezte reakciói csak megnövelték a rajzok értékét és nagyobb figyelmet adtak nekik, mint amit érdemelnek. Egyszerűen azért, mert bebizonyították, hogy a karikatúrák igazak, és hogy az üzenet, amit hordoznak, igaz. A muszlim [ember] egy irracionális kreálmány, akit az ösztönei hajtanak. Azok a tanítások megfosztották őt az értelmétől, felbujtották az érzelmeit és egy olyan alacsonyabb rendű teremtménnyé degradálták, aki képtelen kontrollálni önmagát, vagy racionálisan reagálni az eseményekre.”⁵¹ Az iszlámmal szembeni éles kritikákat megfogalmazó Sultan a kívülről jövő kritikák meghallgatására szólítja fel a muszlimokat.

A katari székhelyű al-Dzsazíra műsoraiban rendszeresen megjelenő Wafa Sultan élesen összekülönbözött az egyiptomi iszlamista gondolkodóval Talaat Rumajhhal. Rumajh szerint: „Van egy banda, amelyik ellenőrzi a Nyugatot, s amely szerint nem megengedett Izrael, vagy a holokauszt bírálata. Bárki, aki kritizálta a holokausztot, feljelentették. Noam Chomsky egy sort írt egy könyvben a holokausztról, és a könyvet visszahívták a piacról. Bernard Lewis – a nagy filozófus – mondott valamit a holokausztról és büntetőeljárást indítottak ellene.”⁵² Talaat Rumajh védelmébe vette az iszlám civilizációt, amely fénykorában összehasonlíthatatlanul fejlettebb volt a Nyugatnál. „Mi voltunk

⁵⁰ u.o.

⁵¹ Wafa Sultan az Al-Jazeera-nak adott interjúját lásd [Wafa Sultan on the Danish Cartoons. March 9, 2008.](http://danishaffairs.wordpress.com/2008/03/09/hello-world/)
<http://danishaffairs.wordpress.com/2008/03/09/hello-world/> (Letöltve: 2010. 04. 13.)

⁵² Arab-American Psychiatrist Wafa Sultan Clashes with Egyptian Islamist Tal'at Rmeih, Program Host on Al-Jazeera TV. *The Middle East Media Research Institute*. March 7, 2008.
<http://www.memri.org/report/en/0/0/0/0/0/2591.htm> (Letöltve: 2010. 04. 12.)

azok, akik a más vallások iránti toleranciára és tiszteletre hívtuk fel a figyelmet.”⁵³

Wafa Sultan ugyancsak az al-Dzsazírának adott egy másik interjújában még határozottabban bírálta az iszlám civilizációt: „Az összeütközés, amelynek világszerte a szemtanúi vagyunk, nem vallások közötti összecsapás és nem a civilizációk összecsapása. Ez két ellentétes pólus összecsapása, két időszaké. Ez egy összeütközés a középkorhoz közel álló mentalitás között és a 21. századhoz tartozó gondolkodásmód között. Ez egy összeütközés a civilizáció és az elmaradottság között, a civilizált és a primitív között, a barbaritás és a racionalitás között...” Nem meglepő, hogy nyilatkozatát követően Szíriában hitetlennek nyilvánították (*takfír*).⁵⁴

A katikatúrákkal kapcsolatos muszlim véleményeket hosszú oldalakon keresztül idézhetnénk. Ami azonban bizonyosan kirajzolódik a nyilatkozatokból az az, hogy az iszlám egységes álláspontjáról ezúttal sem beszélhetünk. Ahogy a fentiekben idézett tanulmány megfogalmazta, létezik egyfajta globális *umma*, ugyanakkor az *ummán* belül igen éles viták folynak magáról az iszlámról. A probléma lényegében abból is adódik, hogy a médiában megjelenő muszlim egyének a saját álláspontjukat autentikusként, azaz az iszlám véleményeként fogalmazzák meg, amelyből a nyugati hallgatóság a saját nézetének alátámasztása végett válogathat. A karikatúrákkal kapcsolatban a muszlimokkal készített interjúkból kirajzolódik, hogy a viták lényegében nem a gúnyrajzokról szóltak, hanem jóval túlmutattak azon. A médiát pedig kifejezetten nem a mérsékelt beállítottságú muszlimok, hanem a szélsőségesek uralták.

Ahogy Esposito és Mogahed az iszlám világban készített eddigi legátfogóbb közvéleménykutatás elemzése kapcsán megfogalmazzák, az iszlám világban létezik egy csendes többség, egy „elhallgattatott többség”, amelynek a véleménye kevésbé hangsúlyos a közbeszédben.⁵⁵ A médiát az egyik oldalon az iszlámból kiábrándult, azt a végletekig bíráló, Nyugaton élő, az eredeti kultúráját teljes mértékben feladó elit (lásd Ibn Warraq,

⁵³ *u.o.*

⁵⁴ Az interjú szövegét idézi Raphael ISRAELI: *The Spread of Islamikaze Terrorism in Europe. The Third Islamic Invasion*. i.m. 284.o.

⁵⁵ John L. ESPOSITO – Dalia MOGAHED: *Who Speaks for Islam? What a Billion of Muslims Really Think*. Gallup Press, 2008.

Wafa Sultan, Ayaan Hirsi Ali) uralja, a másik oldalon pedig azok az iszlamisták állnak, akik kisajátítják maguknak az iszlám (re)interpretálását és sokszor kifejezetten érdekükben áll az iszlám és a nyugati civilizáció közötti feszültségek elmélyítése. Az ellentétes – a muszlimok többségétől távol álló – nézetek pedig mint autentikus álláspontok jelennek meg az európai érvrendszerben, ami hátráltatja a két civilizáció közeledését és elfedi a két civilizáció lakosságának számos kérdésben megnyilvánuló hasonló álláspontját.

A szólásszabadság és a blaszfémia kérdése

A dán karikatúrák körüli nemzetközi viták kirobbanása következtében az európai kultúrkörben a mai napig tartó vita kezdődött a szólásszabadság kérdéséről. 2005 októberétől kezdve számos – főként európai – napilap a szólásszabadság védelmére hivatkozva újraközölte a Mohamed prófétáról készített gúnyrajzokat. A karikatúrák publikálása főként 2006 februárjában vált intenzívvé, amikor megkezdődött a dán áruk bojkottja, illetve a Közel-Keleten erőszakba torkolló tüntetésekre került sor. Magyarországon több napilap – így a Népszabadság és a Magyar Hírlap – szolidaritást vállalt a *Jyllands Posten*-nel. A dán követségek felgyújtásához vezető erőszakos tüntetések hatására a *Jyllands Posten* 2006 elején két levélben fordult olvasóihoz, illetve az iszlám világhoz, amelyekben a szerkesztő, Carsten Juste elmagyarázta, hogy a muszlimok félreértették a karikatúrákat, hiszen azoknak nem volt célja a dániai muszlimokkal szembeni hadjárat folytatása. Juste a levélben kért elnézést azért, hogyha a karikatúrák bárkinek a vallási érzelmeit megsértették volna.⁵⁶ Figyelemre méltó azonban, hogy a napilap nem kért bocsánatot a karikatúrák publikálása miatt, hiszen az az érvelésük szerint az öncenzúrának való meghajlást jelentette volna.

A 70-es éveiben járó Kurt Westergaard, a Mohamedet a fején bombával ábrázoló karikaturista egyáltalán nem bánta meg a legbántóbb gúnyrajz elkészítését: „Megpróbáltam bemutatni, hogy a terroristák spirituális támaszukat az iszlám részeiből merítik és

⁵⁶ Carsten JUSTE: Honourable Fellow Citizens of the Muslim World. *Jyllands Posten*, 8 February, 2006. <http://jp.dk/udland/article177649.ece> (Letöltve: 2010. 04. 15.)

ezzel a spirituális munícióval, és dinamitokkal, valamint egyéb lőszerrel embereket ölnek. Mindezt bemutattam egy rajzban és mi történt? Meg akarnak ölni, így azt gondolom, igazam volt.”⁵⁷ – vélekedett az egyik nyilatkozatában. Westergaard nem sokkal a karikatúrák közzétele után több halálos fenyegetést kapott. A Westergaard által készített Mohamed-karikatúra megjelent a holland Geert Wilders óriási vitákat generáló *Fitna* című filmjében is, amelyben a szélsőjobboldali politikus az iszlám és a terrorizmus kapcsolatát boncolgatja. A filmben többek között a Koránból vett idézetek „színesítik” a szeptember 11-i terrortámadásról készült képeket. Wilders a *The Observer*-nek adott interjújában kijelenti: „Nem a muszlimokat, hanem az iszlámot gyűlölöm”.⁵⁸ Az ellentmondásos politikus szerint nem létezik mérsékelt iszlám, és a Korán nagy részét be kellene tiltani Hollandiában, akárcsak a *Mein Kampf*-ot.

Flemming Rose a szóban forgó dán napilap kulturális szerkesztője pedig védelmébe vette a 12 karikatúra elkészítését és közzétételét. Rose arra hivatkozott, hogy a Mohamed gúnyrajzok elkészítése előtt számos, az öncenzúra tárgykörebe tartozó eset elkerülte az európai közvélemény figyelmét. Utalást tett egy brit múzeumban kiállított tárgy elmozdítására, amelyben a Biblia, a Talmud és a Korán darabokra törve került ábrázolásra. A múzeum a londoni merényletek után döntött a kiállított mű eltávolításáról. Az öncenzúra másik példája a berlini opera egyik Mozart-premierjéhez kapcsolódik, amelyet végül lemondtak, ugyanis a darabban – többek között – Jézus, Buddha és Mohamed próféta levágott fejjel szerepeltek volna.⁵⁹

Carsten Juste, Geert Wilders, Flemming Rose és számos más értelmiségi nem az eredeti 12 karikatúra a világ valamennyi muszlimját inzultáló jelentségéről vitatkozott, hanem a néhány dániai imám cselekedetét kérdőjelezte meg és a radikális hangokat

⁵⁷ Adrian HUMPHREYS: The Most Hated Man in Mecca: meet the cartoonist who set the world on fire. *National Post*. Sunday, Oct. 4, 2009. <http://www.nationalpost.com/m/story.html?id=2061497> (Letöltve: 2010. 04. 12.)

⁵⁸ Ian TRAYNOR: 'I don't hate Muslims. I hate Islam,' says Holland's rising political star. *The Observer*, 17 February, 2008. <http://www.guardian.co.uk/world/2008/feb/17/netherlands.islam> (Letöltve: 2010. 04. 13.)

⁵⁹ Naser KHADER and Flemming ROSE: Reflections on the Danish Cartoon Controversy i.m.

azonosította az iszlámmal. Geert Wilders – minden kétséget kizáróan – iszlamofób kijelentései teljes mértékben egybecsengenek a fenti sorokban hivatkozott Ibn Warraq és Wafa Sultan az iszlámot Európára leselkedő totalitárius ideológia képében való megjelenítésével. Ezen nézetek kifejezetten hátráltatják az „elhallgattatott többség” beilleszkedését, ugyanakkor táplálják az iszlám radikalizmust és a huntingtoni civilizációk összecsapását éltető hangokat. A dán miniszterelnök, Rasmussen a 2006. január 1-jén tartott ünnepi köszöntőjében kiállt a karikatúrák publikálása mellett, egy hónappal később azonban üdvözölte a *Jyllands Posten* bocsánatkérését: „Személyesen tisztelem annyira más emberek vallási érzelmeit, hogy én sohasem rajzoltam volna le Mohamedet vagy Jézust, vagy bármilyen más vallási jelképet, amely megsérthet más embereket.”⁶⁰

A 2006 februárjában készített európai közvéleménykutatások adatai szerint az európai lakosság általánosságban elítélte a karikatúrák publikálását, ugyanakkor védelmébe vette a szólásszabadságot. Dániában a *Megafon* által végzett közvéleménykutatás eredményei szerint a válaszadók 49%-a vélte úgy 2006. január 31-én, hogy a vezető dániai imámok a felelősek a karikatúra-botrányért. Néhány nappal később, február 8-án, ahogy a Közel-Keleten erőszakos tüntetésekre került sor, a megkérdezettek 58%-a vélekedett hasonlóan. A *Jyllands Posten* az említett időpontokban 28, illetve 22% tette felelőssé. A *Megafon* egy másik kérdésére a dániai válaszadók 61%-a azt válaszolta, hogy kedvezőtlen irányban változott a muszlimokról kialakított véleményük a karikatúra-botrány hatására. Az *Epinion* kérdőíves felmérése szerint 2006 februárjában a megkérdezett dánok 56%-a szerint a szólásszabadság fontosabb, mint más vallási érzelmeinek tiszteletben tartása, ugyanakkor 37% gondolta úgy, hogy a karikatúrákat inkább nem kellett volna közzétenni, mert azok sértőek a muszlimokra nézve.⁶¹ A közvéleménykutatási statisztikák

⁶⁰ Rasmussent idézi Nicholas WATT: Danish paper sorry for Muhammed cartoons. *The Guardian*, 31 January, 2006. <http://www.guardian.co.uk/media/2006/jan/31/religion.saudiarabia> (Letöltve: 2010. 04. 15.)

⁶¹ Angela STEPHENS: Publics in Western Countries Disapprove of Muhammad Cartoons. But Right to Publish Widely Defended. *WorldPublicOpinion.org* <http://www.worldpublicopinion.org/pipa/articles/breuropea/171.php?nid=&id=&pnt=171&lb=breu> (Letöltve: 2010. 04. 15.)

megerősítik azt az álláspontot, hogy a karikatúrák különböző interpretálása mind a dániai muszlim, mind a nem muszlim társadalmon belül felerősítette a meglévő sérelmeket, az egymással szembeni kölcsönös félelmeket.

A többi jelentős muszlim kisebbséggel rendelkező nyugat-európai országban a karikatúra-ügy megosztotta a lakosságot. Miután a *France Soir* leköszölte a karikatúrákat, az újság egyiptomi tulajdonosa leváltotta a szerkesztőt az olvasók vallási érzelmei tiszteletben tartásának elmulasztása miatt. Egy francia felmérés szerint a lakosság 54%-a értelmetlen provokációnak látta a karikatúrák közlését.⁶²

A karikatúra-kérdéssel kapcsolatban többen a kölcsönösség elvét hangoztatták. A Vatikán részéről Achille Silvestrini bíboros nyilatkozatában bírálta a karikatúrákat és felszólította az európai szekuláris társadalmakat arra, hogy ne használják játékszerként a vallási szimbólumokat. A bíboros arra is utalt, hogy Európa több országában törvény tiltja a nemzeti szimbólumok – így a nemzeti zászló – megalázását, melyek a szekuláris államok legfőbb jelképei. Véleménye szerint ahogy a szekuláris állam jelképeit védelembe veszik Európában, úgy a vallási szimbólumokat sem lenne szabad megsérteni.⁶³ Más vatikáni nyilatkozatok azonban a karikatúrák elutasítása mellett a reciprocitás fontosságát hangsúlyozzák, vagyis azt, hogy az iszlám világban élő keresztényeknek is biztosítani kell a vallásszabadságot. XVI. Benedek pápa egy 2006 májusában rendezett konferencián utalt a vallások közötti párbeszéd fontosságára, ugyanakkor kifejezte, hogy annak csak a kölcsönösség lehet az alapja.⁶⁴ A kölcsönösség kérdését hangoztatók elsősorban azzal érvelnek, hogy míg Európában a jogrendszer biztosítja a vallásszabadságot, addig például Szaúd-Arábiában a keresztények nem építhetnek templomokat, Nigériában pedig gyakran fizikai bántalmazásnak is ki vannak téve. Néhány muszlim országban – a Korán tanításai ellenére – valóban nem mondható pozitívnak a nem-muszlimok helyzete. A vallási

⁶² *u.o.*

⁶³ John THAVIS: Vatican cardinal criticizes cartoons satirizing prophet Mohammed. *Catholic News Service*, 2 March, 2006. http://www.catholic.org/international/international_story.php?id=18582 (Letöltve: 2010. 04. 15.)

⁶⁴ Raphael ISRAELI: *The Spread of Islamikaze Terrorism in Europe. The Third Islamic Invasion*. i.m. 326.o.

kisebbségek státusa a Közel-Keleten (például a koptok Egyiptomban) releváns kérdésként merül fel az iszlám és a Nyugat viszonyában. Mivel jelen tanulmány az európai muszlimok kérdésével foglalkozik, terjedelmi okok miatt nem kívánja összefoglalni az ezzel kapcsolatos kutatások eredményeit.

A karikatúra-ügy egyik következményeként Európában a mai napig tartó vita bontakozott ki a szólásszabadság korlátozásának lehetőségéről. A problémakör nemcsak nemzetközi jogi, hanem filozófiai és egyéb kérdéseket is felvet, ezért a jelen tanulmányban csak arra szorítkozhatunk, hogy az európai muszlimokkal kapcsolatos konkrét dilemmákra utaljunk. A multikulturalizmus modelljében gondolkodók általában megértik a muszlimok sérelmeit a karikatúrákkal kapcsolatban, mégis többségük elutasítja a jogi szabályozás kérdését és inkább az újságírók és a média morális értékeire hagyatkoznak az ehhez hasonló esetek elkerülése végett. Tariq Modood, aki számos, a témába vágó könyvnek a szerzője mellett érvel, hogyha jogilag nem felelősségre vonható a személy vagy intézmény, ahogy a liberális Európában általában nem az, akkor az egyetlen lehetőség, ha a sértett vallási közösség tagjai – jelen esetben a muszlimok – felemelik a hangjukat. Továbbá Modood a köztérben működő intézmények és személyek morális felelősségét hangoztatja, amely fontosabb a jogi lépésnél és a cenzúránál. Modood természetesen nem esik abba a hibába, hogy a muszlimok erőszakos megnyilvánulásait elfogadja, ugyanakkor a muszlimok iránti empátia fontosságát hangsúlyozza.⁶⁵

Elkanyarodva Modood érvelésétől, az európai muszlimok többsége a már említett kettős mércéről beszél a szólásszabadsággal kapcsolatban és jogi lépéseket követel nemcsak a karikatúrák készítőivel szemben, hanem olyan átfogó szabályozást, hogy később se ismétlődhessen meg hasonló eset Európában. Egyes muszlim szervezetek ugyanis szóvá tették, hogy Nagy-Britanniában éppen a jogszabályokra hivatkozva tartóztattak le a karikatúrák ellen fellépő muszlimokat. Ehelyütt azonban különbséget kell tenni a békésen tüntető és az erőszakos cselekedetekre felhívó muszlimok között. Az utóbbi – amely Nyugat-Európa területén nem volt jellemző – nyilvánvalóan más megítélés alá esik. 2006 márciusában

⁶⁵ Tariq MODOOD: The Liberal Dilemma: Integration or Vilification? In: The Darnish Cartoon Affair: Free Speech, Racism, Islamism, and Integration i.m. 4-7.o.

a londoni tüntetéseken – többek között – olyan jelszavakat skandált a tömeg, hogy: „Semmisítsük meg azokat, akik megsértik az iszlámot! Fejezzük le azokat, akik megsértik az iszlámot!” Umran Javed – aki ellen szintén eljárást folytattak – egy tüntető csoport élén hangoztatta, hogy a hívőknek tanulni kell Theo van Gogh meggyilkolásából. Javed, aki a Nagy-Britanniában betiltott *al-Muhajirun* (al-Muhádzsirún)⁶⁶ nevű iszlamista szervezet egyik aktivistája volt, emberölésre való felhívás és rasszista gyűlöletkeltés miatt került bíróság elé. A tárgyaláson kifejtette, hogy az általa használt kifejezéseket kiragadták a kontextusból és magával az eljárással szólásszabadságában korlátozzák. Hozzátette, hogy ő személyesen senkit sem akart megölni és a muszlimok mindig is másodrangú állampolgárok maradnak Európában.⁶⁷

Ahogy a korábbiakban utaltunk rá, az európai muszlimok többségének reakciója nem egyezik a Javed-féle erőszakra uszító lépésekkel. A brit és más európai városokban a karikatúra-ellenes tüntetések nem vonzottak nagy tömegeket. Ennek ellenére a muszlim szervezetek a jogi szabályozás szükségességét hangoztatták. Jelenleg Európában sokféleképpen szabályozzák – vagy nem szabályozzák – a blaszfémia és a gyűlöletbeszéd kérdését, amelyre terjedelmi okok miatt nem térhetünk ki. A blaszfémia büntetésének a kérdése az európai muszlimok részéről első ízben Salman Rushdie regényének publikálása után merült fel. A muszlimok beadványát követően a bíróság arra hivatkozva utasította el a kérelmet, hogy a blaszfémia csak a kereszténységre vonatkozik. Az Emberi Jogok Európai Bírósága is jóváhagyta a brit állam döntését a Rushdie-üggyel kapcsolatban, vagyis megerősítette, hogy az istenkáromlás nem áll fenn ebben az esetben.⁶⁸ A 2008-ban elfogadott *Criminal Justice and Immigration Bill* eltörli a blaszfémiával kapcsolatos korábbi szabályozásokat. Az európai szervezetek általában a tagállamokra bízzák az istenkáromlás kérdésének szabályozását, esetleges korlátozását.

A muszlim országok részéről azonban már régóta felmerült az isten-káromlás globális szabályozása is. 1999-ben az Iszlám

⁶⁶ Jelentése: emigránsok. A kifejezés Mohamed próféta és követőinek Mekkából Medinába való kivándorlására, a *hidzsra* eseményére utal.

⁶⁷ Cartoon protester found guilty. *BBC News*, 5 January, 2007. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/6235279.stm> (Letöltve: 2010. 04. 20.)

⁶⁸ Lásd a témában készített disszertációt: KOLTAY Gábor: *A szólásszabadság alapvonalai. Magyar, angol, amerikai és európai összehasonlításban*. PhD értekezés. PPKE, Budapest, 2007. 368.o. www.jak.ppke.hu/tanszek/doktori/letolt/ka_doktert.pdf (Letöltve: 2010. 04. 20.)

Konferencia Szervezőtények a nevében Pakisztán kezdeményezte egy blaszfémia-ellenes szabályozás elfogadását az ENSZ Emberi Jogi Bizottságánál. Mivel a javaslat csak az iszlámmal kapcsolatban fogalmazta meg az istenkáromlás elítélését, ezért a Bizottság kiterjesztette azt valamennyi vallásra. Így 1999 óta minden évben elfogadták a *A vallás rágalmazása elleni harcról* szóló határozatot, amelyről azóta is éles nemzetközi jogi viták folynak. Érdemes visszautalni a kölcsönösség elvét követelő vatikáni és más európai hangokra, amelyek azzal támadják a szóban forgó határozatot, hogy az egyes muszlim országokban érvényben lévő szabályozás hátrányos a nem muszlimokra nézve. A 2002-es határozat kiemeli, hogy a 2001. szeptember 11-i merényleteket követően sajnálatos módon inzultáltak arab és muszlim kisebbségeket, amit meg kell akadályozni.⁶⁹ A 2009 márciusában elfogadott új határozat körül óriási viták bontakoztak ki. Az európai államok többsége és az Egyesült Államok véleménye szerint ugyanis a határozat megsérti a szólásszabadság alapelvét, illetve nem tesz különbséget a vallás kritizálása és a vallási gyűlöletkeltés között. A demokratikus államok azt is kifogásolták, hogy az egyének jogait kell védeni és nem vallási közösségeket.⁷⁰

Számos európai gondolkodó a jogi szabályozást az illiberalizálódás egyik jelének látja, amellyel az Iszlám Konferencia Szervezete rá akarja kényszeríteni értékrendszerét a demokratikus országokra. A már idézett Randall Hansen például nemcsak a globális, hanem a nemzeti szintű jogi szabályozást is elveti azon az alapon, hogy az európai elvekkel nem fér össze, hogy míg több vallást lehet szabadon és büntetlenül kritizálni (kereszténység), addig a muszlimokra egy teljesen különálló szabályozás vonatkozna. „Ahogy más, a liberális államban élő aktoroknak, úgy a hívő muszlimok hitét is tiszteletben kell tartani, de ennek összeegyeztethetőnek kell lennie azokkal a normákkal és elvekkel, amelyek a liberális alkotmányos állam támasztékait képezik”.⁷¹ Véleménye szerint mivel a rajzok nem tartoznak a gyűlöletbeszéd kategóriájába, ezért a szólásszabadságot tiszteletben kell tartani. Hansen azon az alapon utasítja el a gúnyrajzok rasszista jellegét,

⁶⁹ Combating Defamation of Religion. *Commission on Human Rights* resolution 2002/9. <http://www.unhchr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/0/5a0fb9a15c41a265c1256ba40037c72f?Opendocument> (Letöltve: 2010. 04. 20.)

⁷⁰ GA Approves resolution aimed at combating ‘defamation of religions’. November 12, 2009. *UN Watch*, <http://blog.unwatch.org/index.php/2009/11/12/ga-approves-resolution-aimed-at-combating-defamation-of-religions/> (Letöltve: 2010. 04. 20.)

⁷¹ Randall HANSEN: *The Danish Cartoon Controversy i.m.* 8.o.

hogy a muszlimok nem egy etnikai, hanem vallási csoportot alkotnak.⁷² „Iszlamofóbia létezik, de ez nem jelenti azt, hogy a muszlimok által elszenvedett valamennyi igazságtalanság – társadalmi kirekesztettség, szegénység, fizikai vagy szóbeli bántalmazás – visszahezethető a vallási gyűlöletre” – véli Hansen.⁷³

Az európai liberálisok elutasítják a muszlimok kettős mércére vonatkozó álláspontját is, amely a holokauszt tagadásának kérdésén a karikatúrák sértő jellegével hasonlítja össze. Számos gondolkodó érvel amellett, hogy a szólásszabadságnak nincsenek határai, hiszen ha lennének, akkor az a demokratikus jogállam alapjait ásná alá. Az amerikai jogász-professzor, Ronald Dworkin amellett érvel, hogy a brit média helyesen járt el, amikor tartózkodott a karikatúrák újraközlésétől, ugyanakkor ezt nem szabad sem öncenzúráként, sem a szólásszabadság korlátozásaként értékelni. A karikatúrákat szerinte értelmetlen volt az európai napilapokban újraközölni, hiszen ez csak a közel-keleti szélsőségesek malmára hajtotta a vizet. Dworkin szerint egy demokráciában valamennyi vallást és valamennyi személyt lehet kritikával illetni és sértegetni, ugyanakkor a sértetteket is megilleti a szólásszabadság joga – még a holokauszt-tagadóknak is jogukban áll elmondani a véleményüket.⁷⁴

Konklúzió

A Mohamed-rajzok körüli viták a mai napig sem értek véget, ugyanis a felmerült dilemmák jóval túlmutatnak a *Jyllands Posten* által kiváltott nemzetközi botrányon. Európában nemcsak a muszlim közösséget érintő kérdések forognak kockán, hanem az európai társadalom egészének olyan alapértékei reinterpretálódnak, mint a szólásszabadság vagy a vallásszabadság kérdése. A multikulturális társadalmak megléte felszínre hozta azt az alapvető feszültségforrást, amely az individualizmust preferáló európai gondolkodás és a közösségi alapon működő *umma* között található.

⁷² Vö. a korábbiakban elemzett globális umma nemzetként való felfogásával.

⁷³ Randall HANSEN: The Danish Cartoon Controversy *i.m.* 12.o.

⁷⁴ Ronald DWORKIN: Even Bigots and Holocaust Deniers Must Have Their Say. *The Guardian*, 16 February, 2006. <http://www.guardian.co.uk/world/2006/feb/14/muhammadcartoons.comment> (Letöltve: 2010. 04. 25.)

A kérdés elméleti megoldása is szinte lehetetlen, hiszen az egyik oldalon a befogadó társadalom a szólásszabadság elvének mindenkor elfogadását várja el a muszlimoktól, míg utóbbiak vallási érzelmeik tiszteletben tartása végett törvényi szabályozást követelnek.

A dán karikatúra-botrány legfőbb kárvallottja kétségkívül a dániai – és tágabban az európai – muszlim közösség. Egyrésztől a karikatúrák valóban sértőek és inzultálóak a muszlimok számára, azonban csak egy elszigetelt kisebbség vonult az utcára és skandált erőszakra uszító jelszavakat. Másrésztől az európai muszlimok többségének nézeteit az európai közvélemény az erőszakos közlekedési megnyilvánulásokkal azonosította. Ahogy a közvéleménykutatások is mutatták, a Mohamed gúnyrajzok utóélete kifejezetten hátrányos következményekkel járt az európai muszlimok beilleszkedésére nézve, hiszen mindkét oldalon megerősítette a meglévő, vélt vagy valós sérelmeket. Míg a muszlimok a karikatúra-ügy hatására méginkább kirekesztettnek érzik magukat, addig a befogadó társadalom közvéleménye szerint a bevándorlók nemcsak, hogy képtelenek, hanem nem is akarnak beilleszkedni.

Ez utóbbi nézőpontot csak megerősítette, hogy 2010 januárjában egy somáliai muszlim rátámadt Kurt Westergaardra, a prófétát a turbánja helyén bombával ábrázoló karikaturistára, akit végül a rendőrök mentettek ki házából, és aki azóta védelmet élvez.⁷⁵ A multikulturalizmus őshazájában, Hollandiában pedig a közvéleménykutatási adatok szerint a muszlimok 51%-a gondolkodik abban, hogy elhagyja az országot.⁷⁶ Ez az elemzők szerint a magát hollandiai szabadságharcosnak tartó Geert Wilders⁷⁷ már idézett mondatainak és tevékenységének köszönhető. Nem kis vihart kavart Wilders, amikor 2009 februárjában – az Egyesült Királyság területére való belépésére vonatkozó tiltás⁷⁸ ellenére – megérkezett Londonba, hogy bemutassa az iszlám vallást lejárató

⁷⁵–Henryk M. BRODER: Westergaard's Life Sentence Muhammad Cartoonist Defiant After Attack. *Spiegel Online*, January 20, 2010. <http://www.spiegel.de/international/europe/0,1518,672716,00.html> (Letöltve: 2010. 04. 25.)

⁷⁶ Many Muslims want to leave due to Wilders. *Dutch News*, 29 June, 2009. http://www.dutchnews.nl/news/archives/2009/06/many_muslims_want_to_leave_due.php (Letöltve: 2010. 04. 30.)

⁷⁷ Geert Wilders honlapja, www.geertwilders.nl (Letöltve: 2010. 04. 30.)

⁷⁸ 2009 februárjában a brit belügyminiszter nem kívánatos személynek nevezte Wilders-t és egy törvényre hivatkozva megtiltotta Nagy-Britannia területére való belépését.

filmjét, a *Fitnát*. A londoni hatóságok azonnal visszafordították, ami diplomáciai vitákat is okozott Nagy-Britannia és Hollandia között, hiszen a politikus parlamenti képviselő is. 2009 őszén azonban, miután a bíróság feloldotta a beutazással kapcsolatos tilalmat, Wilders ellátogatott Nagy-Britannia területére. A holland politikus a bíróság döntését a szólásszabadság győzelmeként értékelte. Jelenleg azonban Hollandiában vádemelési eljárás folyik ellene a gyűlöletbeszédet megtiltó törvényi rendelkezés alapján.

A bevándorló-ellenes európai szélsőjobboldal megerősödése (a Wilders-jelenség) az egyik oldalon és néhány szélsőséges muszlim tevékenysége a másik oldalon felerősítette a mindkét civilizációban meglévő kölcsönös félelmeket és sérelmeket. Európa – miközben a szélsőségesnek tartott dániai imámokat teszi felelőssé a karikatúra-ügy nemzetköziesedéséért – nem vesz tudomást arról, hogy valójában saját identitásának újradefiniálása forog kockán. A nemzetközi politikában a szólásszabadságról folyó vita és annak globális szabályozása már egy másik, habár az előzővel szorosan összefüggő kérdés. A dán karikatúra-botrány – mint láthattuk – nem egy elszigetelt ügy, amit jól mutat, hogy az azóta eltelt időszakban sem csillapodtak Európában a viták. Az egymás kölcsönös meg nem értése, sőt a mindkét oldalt provokáló megnyilvánulások az elkövetkezendő években is napirenden tartják a dán karikatúra-ügy mögött meghúzódó dilemmát, vagyis hogy vannak-e a szólásszabadságnak határai.

Felhasznált irodalom

Akkari-Laban dosszié. Forrás:

http://monkeydyne.com/photos/?d=akkari_dossier (Letöltve: 2010. 04. 03.).

AMMITZBØLL, Pernille – VIDINO, Lorenzo: After the Danish Cartoon Controversy. *Middle East Quarterly*, Vol. 14, No. 1, Winter 2007, 3-11.o.

Arab-American Psychiatrist Wafa Sultan Clashes with Egyptian Islamist Tal'at Rmeih, Program Host on Al-Jazeera TV. *The Middle East Media Research Institute*. March 7, 2008. <http://www.memri.org/report/en/0/0/0/0/0/2591.htm> (Letöltve: 2010. 04. 12.)

BAKKER, Freek L.: The Image of Muhammed in The Message, the First and Only Feature Film about the Prophet of Islam. *Islam and Christian-Muslim Relations*, Vol .17, No. 1, January 2006. 77–92.o.

BLEICH, Erik: On Democratic Integration and Free Speech: Response to Tariq Modood and Randall Hansen. In: The Danish Cartoon Affair: Free Speech, Racism, Islamism, and Integration. Compilation of the journal *International Migration*, Vol. 44, No. 5, 2006. 17-22.o.

BRODER, Henryk M.: Westergaard's Life Sentence Muhammad Cartoonist Defiant After Attack. *Spiegel Online*, January 20, 2010. <http://www.spiegel.de/international/europe/0,1518,672716,00.html> (Letöltve: 2010. 04. 25.)

Cartoon protester found guilty. *BBC News*, 5 January, 2007. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/6235279.stm> (Letöltve: 2010. 04. 20.)

Combating Defamation of Religion. *Commission on Human Rights* resolution 2002/9. <http://www.unhchr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/0/5a0fb9a15c41a265c1256ba40037c72f?Opendocument> (Letöltve: 2010. 04. 20.)

Danish Cartoons: Reactions in India, Bangladesh and Pakistan. 14/03/2006. *India Defence*. <http://www.india-defence.com/reports/1504> (Letöltve: 2010. 04. 07.).

The Danish Cartoon Issue. *Near East Consulting*.
<http://www.neareastconsulting.com/cartoons/> (Letöltve: 2010. 04. 07.)

The Danish Constitution.

http://www.servat.unibe.ch/icl/da00000_.html (Letöltve: 2010. 04. 03.)

Denmark's Immigration Issue. 19 February, 2005. *BBC News*,
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/4276963.stm> (Letöltve: 2010. 04. 06.)

DWORKIN, Ronald: Even Bigots and Holocaust Deniers Must Have Their Say. *The Guardian*, 16 February, 2006.
<http://www.guardian.co.uk/world/2006/feb/14/muhammadcartoons.comment> (Letöltve: 2010. 04. 25.)

Full text: Writers' statement on cartoons, 1 March, 2006. *BBC News*,
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4764730.stm> (Letöltve: 2010. 04. 12.)

GA Approves resolution aimed at combating 'defamation of religions'. November 12, 2009. *UN Watch*,
<http://blog.unwatch.org/index.php/2009/11/12/ga-approves-resolution-aimed-at-combating-defamation-of-religions/> (Letöltve: 2010. 04. 20.)

HANSEN, John – HUNDEVADT, Kim: The Cartoon Crisis – how it unfolded. *Jyllands Posten*, 11 March, 2008. Forrás:
<http://jp.dk/udland/article1292543.ece> (Letöltve: 2010. 04. 03.)

HANSEN, Randall: The Danish Cartoon Controversy: In Defence of Liberal Freedom. In: *The Danish Cartoon Affair: Free Speech, Racism, Islamism, and Integration*. Compilation of the journal *International Migration*, Vol. 44, No. 5, 2006. 7–16.o.

HERD, Graeme – AL-RODHAN, Nayef R.F.: Danish Cartoons. A Symptom of Global Insecurity. Geneva Center for Security Policy, *Policy Brief Series*, No. 7. Geneva, 2006. 5.o.

HUMPHREYS, Adrian: The Most hated Man in Mecca: meet the cartoonist who set the world on fire. *National Post*. Sunday, Oct. 4, 2009.
<http://www.nationalpost.com/m/story.html?id=2061497> (Letöltve: 2010. 04. 12.)

IBN WARRAQ: Democracy in a Cartoon. *Spiegel Online*, 02/03/2006,
<http://www.spiegel.de/international/0,1518,398853,00.html> (Letöltve: 2010. 04. 13.)

Interview with Muslim Leader Tariq Ramadan on the Caricature Conflict. "We Have to Turn Up the Volume of Reason" Part I-II.

Die Spiegel, 02/09/2006,
<http://www.spiegel.de/international/0,1518,399965,00.html>
(Letöltve: 2010. 04. 11.)

ISRAELI, Raphael: *The Spread of Islamikaze Terrorism in Europe. The Third Islamic Invasion*. Vallentine Mitchell, London, Portland, 2008.

JUSTE, Carsten: Honourable Fellow Citizens of the Muslim World. *Jyllands Posten*, 8 February, 2006.
<http://jp.dk/udland/article177649.ece> (Letöltve: 2010. 04. 15.)

KHADER, Naser and Flemming ROSE: Reflections on the Danish Cartoon Controversy. *Middle East Quarterly*; Fall 2007, Vol. 14, Issue 4, 59-66.o.

KHADER, Naser: Declaration by the newly-founded “Moderate-Moslim” Network.
http://www.khader.dk/flx/in_english/declaration_by_the_newly_founded_moderate_moslem_network/ (Letöltve: 2010. 04. 12.)

KHADER, Naser: The Ten Commandments of Democracy.
http://www.khader.dk/flx/in_english/the_ten_commandments_of_democracy/ (Letöltve: 2010. 04. 12.)

KHAN, Robert A.: The Danish Cartoon Controversy and the Exclusivist Turn in European Civic Nationalism. *Studies In Ethnicity and Nationalism*. Vol. 8, No. 3, 2008. 524–542.o.

KOLTAY Gábor: *A szólásszabadság alapvonalai. Magyar, angol, amerikai és európai összehasonlításban*. PhD értekezés. PPKE, Budapest, 2007.368 o.

www.jak.ppke.hu/tanszek/doktori/letolt/ka_doktert.pdf (Letöltve: 2010. 04. 20.)

KUNELIUS, Risto – EIDE, Elisabeth: The Mohammed Cartoons, Journalism, Free Speech and Globalization. In: Risto KUNELIUS et al. (szerk): *Reading the Mohammed Cartoons Controversy. An International Analysis of Press Discourses on Free Speech and Political Spin. The Working Paper in International Journalism*. 2007/1, Projekt Verlag, Bochum/Freiburg, 2007. 9-24.o.

MODOOD, Tariq: The Liberal Dilemma: Integration or Vilification? In: *The Danish Cartoon Affair: Free Speech, Racism, Islamism, and Integration*. Compilation of the journal *International Migration*, Vol. 44, No. 5, 2006. 4-7.o.

MOURITSEN, Per: The Particular Universalism of a Nordic Civic Nation. Common values, state religion and Islam in Danish political

culture. In: Tariq MODOOD – Anna TRIANDAFYLLIDOU – Ricard ZAPATA-BARRERO: *Multiculturalism, Muslims and Citizenship. A European Approach*. Routledge, London, 2006.

MÜLLER, Marion – ÖZCAN, Esra: The Political Iconography of Muhammad Cartoons: Understanding Cultural Conflict and Political Action. *PS: Political Science and Politics*, April 2007. 287-291.o.

PARGETER, Alison: *The New Frontier of Jihad. Radical Islam in Europe*. I.B. Tauris, London, 2008.

SAUNDERS, Robert A.: The Ummah as a Nation: The Reappraisal in the Wake of ‘Cartoons Affair’. *Nations and Nationalism*. Vol. 14, No. 2, 2008. 303-321.o.

The Results of Holocaust Cartoon Contest – 2006.
<http://www.irancartoon.com/120/holocaust/index.htm> (Letöltve: 2010. 04. 06.)

ROSE, Flemming: Muhammeds ansigt. *Jyllands Posten*, 30 September, 2005.
<http://jp.dk/morgenavisen/kulturweekend/article216380.ece?ncc=1>
(Letöltve: 2010. 04. 02.)

ROY, Olivier: *Globalised Islam. The Search for a New Ummah*. Rupa and Co. New Delhi, 2005.

ROY, Olivier: *Secularism Confronts Islam*. Columbia University Press, New York, 2007.

RYNNING, Sten – SCHMIDT, Camilla Holgmaard: Muhammad Cartoons in Denmark: From Freedom of Speech to Denmark’s Biggest International Crisis Since 1945. *UNISCI Discussion Papers*, No. 11, May 2006.

SAID, Edward W.: *Orientalizmus*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2000.

STEPHENS, Angela: Publics in Western Countries Disapprove of Muhammad Cartoons. But Right to Publish Widely Defended. *WorldPublicOpinion.org*
<http://www.worldpublicopinion.org/pipa/articles/breurope/171.php?nid=&id=&pnt=171&lb=breu> (Letöltve: 2010. 04. 15.)

SULLIVAN, Kevin: E-mail, Blogs, Text Messages Propel Anger Over Images. In Hours, Rumors in Denmark Galvanize Public Opinion Elsewhere. *The Washington Post*, February 9, 2006.
<http://www.washingtonpost.com/wp->

dyn/content/article/2006/02/08/AR2006020802293.html (Letöltve: 2010. 04. 04.).

Summary Report on Islamophobia in the EU after 11 September 2001. *European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia*.
Forrás: http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/Synthesis-report_en.pdf (Letöltve: 2010. 04. 04.)

THAVIS, John: Vatican cardinal criticizes cartoons satirizing prophet Mohammed. *Catholic News Service*, 2 March, 2006.
http://www.catholic.org/international/international_story.php?id=18582(Letöltve: 2010. 04. 15.)

TRAYNOR, Ian: 'I don't hate Muslims. I hate Islam,' says Holland's rising political star. *The Observer*, 17 February, 2008.
<http://www.guardian.co.uk/world/2008/feb/17/netherlands.islam>
(Letöltve: 2010. 04. 13.)

The UN and Security Council – the Danish priorities and results.
<http://www.denmark.dk/en/menu/About-Denmark/Government-Politics/Politics/Foreign-And-Defence-Policy/The-UN-and-Security-Council-the-Danish-priorities-and-results/> (Letöltve: 2010. 04. 11.)

Wafa Sultan on the Danish Cartoons. March 9, 2008.
<http://danishaffairs.wordpress.com/2008/03/09/hello-world/>
(Letöltve: 2010. 04. 13.)

WATT, Nicholas: Danish paper sorry for Muhammed cartoons. *The Guardian*, 31 January, 2006.
<http://www.guardian.co.uk/media/2006/jan/31/religion.saudi-arabia>
(Letöltve: 2010. 04. 15.)